

LUNDS
UNIVERSITET

Surrogatmoderskap och objektifierandet av kvinnan

- En dokumentstudie om konstruktioner i Statens Offentliga Utredningar

Andrea Melin och Olivia Råberg

Kandidatuppsats SOPA 63

HT 2018

Handledare: Rikard Eriksson

Abstract

Authors: Andrea Melin and Olivia Råberg

Title: The Construction of Surrogacy. A study about how the government official investigator construct surrogacy.

Supervisor: Rikard Eriksson

Assessor:

The objective of this study was to describe how surrogacy is constructed by the government official investigators through a document study consisting of five documents. Findings showed that the ethical dilemmas are difficult to handle and therefore difficult to prosecute. Family constellations have changed from the traditional family to HBTQ families to be accepted. This development has resulted in a risk for exploitation of human trafficking, since every country has their own laws, and no one knows which country's law should be applied within surrogacy. The mothers are seen as containers and the children as goods and gifts which can be purchased and sold. Recording to the result, surrogacy is constructed by the government official investigators as a phenomenon where the surrogate mothers are objectified and seen as standard switch. It was shown that surrogacy is a new form of family building and is believed to soon be the standard family in the community.

Keywords: surrogacy, surrogate mothers, social constructionism

Förord

Vi vill börja med att tacka alla som varit till hjälp och stöttat oss under arbetets gång. Ett särskilt tack vill vi tillägna till vår handledare Rikard Eriksson som genomgående visat stort engagemang och varit tillgänglig för hjälp och gett värdefulla tankar om vårt arbete. Vi vill även tacka Michael Råberg som bidragit till värdefull kunskap och råd. Ett sista tack riktar vi till våra närstående som stöttat oss när det varit extra kämpigt. Tack!

Lund i januari 2018

Andrea Melin

Olivia Råberg

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Problemformulering	5
1.3 Frågeställningar	7
2. Kunskapsläge	8
2.1 Vad innebär surrogatmoderskap?	8
2.2 Konstruktionen av surrogatmoderskap	9
2.3 Utnyttjandet av utvecklingsländer	10
2.4 Ett komplext fenomen	11
3. Teoretiskt perspektiv	13
3.2 Konstruktionismen enligt Peter L. Berger och Thomas Luckmann	13
3.1 Konstruktionismen enligt Ian Hacking	15
4. Metod	17
4.1 Vad är en SOU?	17
4.2 Val av metod	17
4.3 Urval	18
4.4 Metodens tillförlitlighet	20
4.5 Bearbetning av empiri	21
4.6 Arbetsfördelning	22
4.7 Forskningsetiska överväganden	23
5. Resultat	25
5.1 Surrogatmödrarna	25
5.1.1 Kvinnans rätt till sin egen kropp	25
5.1.2 Kvinnan som en vara	26

5.2 Barnets perspektiv	28
5.2.1 Barnet som produkt	28
5.2.2 Barnets rättigheter	29
5.3 Familjekonstellation	30
5.3.1 Jämförelser med surrogatmoderskap	30
5.3.2 En modernare syn på familjekonstellation	32
5.4 Lagar om surrogatmoderskap	33
5.4.1 Lagar som finns idag	33
5.4.2 Problematiken att legalisera surrogatmoderskap i Sverige	35
6. Analys och diskussion	37
6.1 Konstruktionen av surrogatmödrar	37
6.2 Surrogatmoderskap som normbrytande	40
7. Konklusion	43
8. Referenslista	45
9. Empiriskt material	48

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Idag är ofrivillig barnlöshet ett stort problem för många. OFrivillig barnlöshet är ett begrepp som beskriver par som under ett års tid haft svårigheter med att bli gravida (Hasanbeygi, Zandi, Vanaki & Kazemnejad 2017, 55). Problemen kan visa sig vara både medicinska, sociala, psykologiska och ekonomiska (Statens Medicinsk-Etiska råd [smer], 2013:1, 39). Enligt SMER (2013:1, 28) drabbar ofrivillig barnlöshet 10-15 procent av alla gifta eller sammanboende par i Sverige. I världen uppskattas siffran för ofrivilligt barnlösa vara 10-12 procent (Hasanbeygi et al 2017, 55). Oförmågan att bli gravid följs ofta av depression men även av sexuella och arbetsrelaterade problem (ibid.). Det finns fler alternativ för ofrivilligt barnlösa för att försöka övervinna barnlösheten, de kan genomgå fertilitetsbehandlingar med avancerad reproduktionsteknik, som provrörsbefruktning eller insemination av spermier (Pedro & Faraó 2017, 267), det kan antingen vara donerade ägg och spermier eller parets egna (ibid.). Andra alternativ som finns är adoption, surrogatmoderskap eller att fortsätta försöka att bli gravida på naturlig väg (ibid.).

Fronek och Crawshaw (2015, 738) menar att frivillig barnlöshet anses fortfarande som oförenligt med samhällets normer enligt. Nya familjekonstellationer som inte är förenliga med den normativa uppfattning om hur en familj ska se ut, visar sig vara en framväxande norm i samhället (ibid.). Barnlösheten hos grupper som till exempel män som lever samkönade förhållanden, som av medicinska eller biologiska skäl inte kan bli gravida, är en behandling inom assisterad befruktning inte möjlig (smer 2013:1, 22). Gondouin (2014, 115) hävdar att internationell adoption är omöjlig för samkönade par eftersom länder inte tillåter adoption till dessa grupper. Den enda möjligheten för dessa grupper är surrogatmoderskap som innebär att en kvinna bär på ett pars barn med avsikten att lämna över barnet efter födseln (Stenfelt, Armuand, Wanggren, Skoog-Svanberg & Sydsjö 2018, 1114).

I och med att surrogatmoderskap är ett relativt nytt fenomen, finns det lite kunskap om hur surrogatmödrarna påverkas av det (Van Den Akker 2003, 147). Arvidsson, Vauqueline, Johnsdotter och Esséna (2017, 1) menar att surrogatmödrar ofta är stigmatiserade då många tror att surrogatmoderskap innebär samlag utanför äktenskap. Anledningen till detta är att graviditet och äktenskap är väldigt starkt kopplat till varandra (Arvidsson et al. 2017, 7). Eftersom surrogatmodern och barnets biologiska far inte är gifta blir det väldigt tydligt för omgivningen, att graviditeten inte är inom ett äktenskap och därför stigmatiseras kvinnorna (ibid.). En anledning till att surrogatmoderskap kan ses som normbrytande är. Enligt Arvidsson et al. (2017, 8), då många kan se det som att surrogatmodern säljer sitt barn, vilket går emot samhällets normer om hur en moder bör vara.

I svensk lag finns det inte något tydligt förbud mot surrogatmoderskap enligt SMER (2013:1, 156). Lagen om genetisk integritet som finns i bestämmelserna som reglerar assisterad befruktning står det dock att metoden inte får tillämpas inom svensk hälso- och sjukvård. I 4 kap. 7 § i föräldrabalken finns även en bestämmelse om att en kvinna som föder ett barn, alltid ska ses som barnets mor (ibid.). I och med att äggdonation blev lagligt i Sverige år 2003 ansågs det vara viktigt att förtydliga regelverket och därför infördes denna lag. Surrogatmoderskap behandlades i samma lagstiftningsärende men avbröts av regeringen eftersom det inte ansågs vara förenligt med människovärdesprincipen att lösa ofrivilligt barnlösa par genom att använda en annan kvinna som medel (ibid.).

Det pågår många diskussioner om hur ställningstagande till surrogatmoderskap bör se ut (Armuan, Lampic, Skoog-Svanberg, Wånggren & Sydsjö 2018, 101). Anledningarna till diskussionen är de dilemman som präglar fenomenet genom etik, juridik och det sociala (Saxena, Mishra & Malik, 2012, 212). I och med att samhället utvecklas krävs det att nya lagar, värderingar och moraliska förhållningssätt utvecklas i takt med samhället (Brezina & Zhao 2012, 5). Eftersom surrogatmoderskap är ett nytt fenomen är det intressant att se hur fenomenet behandlas och används i Statens offentliga utredningar (SOU), inför ett kommande lagförslag.

1.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur surrogatmoderskap som socialt fenomen konstrueras i Statens offentliga utredningar.

1.3 Frågeställningar

1. Hur framställs surrogatmödrar av utredarna i Statens offentliga utredningar?
2. Vilka normer framträder för familjekonstellationer av surrogatmoderskap?

2. Kunskapsläge

I det här avsnittet kommer en djupare redovisning om surrogatmoderskap att presenteras utifrån vetenskapliga artiklar. Avsnittet inleds med vad surrogatmoderskap innebär sedan konstruktionen av surrogatmoderskap, utnyttjandet av utvecklingsländer och avslutningsvis ett komplext fenomen. Forskningen som tas upp i det här avsnittet visar på hur komplicerat fenomenet är och varför det är intressant att undersöka det vidare.

För att få fram forskningsmaterialet gjordes en sökning i databaserna lubsearch och google scholar och fliken peer reviewed markerades för att försäkra om att artiklarna är vetenskapligt granskade. De ord som används för sökningen för att få fram de mest relevanta artiklarna var surrogacy, ethics, motherhood, standards, stigmatize, involuntarily childless, exploitation.

2.1 Vad innebär surrogatmoderskap?

Brezina & Zhao (2012, 1) skriver att assisterad befruktning idag är en vanlig metod inom reproduktionstekniken som har lyckats hjälpa miljontals ofrivilligt barnlösa par i världen. Uppskattningsvis drabbas 70 miljoner människor över hela världen av ofrivillig barnlöshet. IVF (In Vitro Fertilization) började användas år 1978 och har sedan dess utökats över större delar av världen (ibid.). Brezina & Zhao (2012, 4) menar att det debatteras mycket om användningen av surrogatmoderskap och dess etiska, sociala och juridiska följder. Det finns två former av surrogatmoderskap: partiellt och fullständigt. Partiellt surrogatmoderskap innebär att en kvinna går med på att genomgå en graviditet med sina egna ägg som befruktas av de tillänkta parets spermier (ibid.). Fullständigt surrogatmoderskap innebär att parets ägg och spermier insemineras i surrogatmoderns livmoder. Båda alternativen som surrogatmodern utsätter sig för kan innebära både medicinska och känslomässiga risker (ibid.). Brezina & Zhao (2012, 4) skriver att det därför krävs genomgripande rådgivning och informerat samtycke från båda hållen. De menar på

att surrogatmoderskap bekymrar många som uppfattar det som barnhandel eller försäljning av föräldrarättigheter.

Ett orosmoment angående surrogatmoderskap enligt Brezina & Zhao (2012, 4) är att det finansiellt kan leda till exploatering och utnyttjande som tjänst. På grund av finansiella och juridiska överväganden har surrogatmoderskap blivit en framväxande industri, speciellt i utvecklingsländer, som försvårar de etiska och juridiska frågorna kring surrogatmoderskap (ibid.). Det finns inte noggrant beskrivet vilka rättigheter surrogatmodern har att ångra sig efter att barnet är fött (ibid.). Problemen med surrogatmoderskap handlar om enskildas rättigheter, individer som varor och produkter, exploatering och att barnets medborgarskap är fortfarande inte löst på ett internationellt plan (Brezina & Zhao 2012, 5).

2.2 Konstruktionen av surrogatmoderskap

Tellman (2008, 1104) skriver att surrogatmödrarna till största delen inte anknyter till barnet som ska lämnas över till de tilltänkta föräldrarna. Över 99 procent av surrogatmödrarna lämnar över barnet frivilligt enligt avtalet (ibid.). Mindre än 0,1 procent av surrogatarrangemangen hamnar i domstol. Tellman skriver att majoriteten av surrogatmödrarna visar hög tillfredsställelse med surrogatarrangemangen och inte visar några psykologiska problem som orsakats av arrangemanget (ibid.). Berättelser om surrogatarrangemang i filmer och på tv visar sällan surrogatmoderskap som något positivt. Det förvånar inte Tellman att studier som undersöker rubriker som motsätter sig surrogatmoderskap visar att majoriteten inte godkänner denna metod. Surrogatmoderskap uppfattas enligt Tellman (2008, 1105) som den minst acceptabla tekniken av assisterad befruktning. Orsaken kan vara att fenomenet stör de två traditionella uppfattningarna som länge varit levande i världen, nämligen familj och moderskap (ibid.). En kvinna som avtalar att avstå från sina föräldrarättigheter, innan barnets födelse, i utbyte mot pengar gör att samhället kommer att ifrågasätta de grundläggande strukturer som redan finns (ibid.) Tellman (ibid.) menar att den traditionella familjestrukturen blir allt mer splittrad på grund av ökningen av skilsmässor och alternativa familjekonstellationer. Surrogatmoderskap representerar den största ökningen av

en splittrad familjestruktur. Surrogatmoderskap låter familjer konstrueras på en marknad där familjekonstellationen blir en fråga om val istället för en naturlig händelse. Det här visar på att familjer består av sociala konstruktioner (ibid.).

Tellman (2008, 1105) förklarar att surrogatmoderskap avslöjar tron på moderskap som något naturligt, önskvärt och att det slutliga målet för alla "normala" kvinnor är något som egentligen är socialt konstruerat. Den traditionella synen på moderskap och familj gör det svårt att acceptera att surrogatmoderskap inte endast utförs av kvinnor som är psykisk sjuka (ibid.). Det skulle vara lättare att associera instabila och onormala kvinnor som frivilligt lämna ifrån sig ett barn de burit på till andra vuxna. Samhället tycks leva i en värld som visar att kvinnor alltid älskar och tar hand om sina barn, så kallad terapeutisk funktionalitet. Samhället tror att surrogatmödrarnas icke normativa aktioner kan förklaras av de onaturliga förhållanden hon lever i eller av hennes annorlunda karaktär (ibid.).

2.3 Utnyttjandet av utvecklingsländer

Rotabi och Bromfield (2012, 132) skriver att adoption har minskat kraftigt under de senaste åren eftersom chansen att få ett friskt barn har minskat. De menar att IVF ger möjlighet att få ett friskt barn som dessutom kan ha genetisk koppling till de tilltänkta föräldrarna (ibid.). Rotabi och Bromfield (ibid.) menar att adoption och surrogatmoderskap har en direkt koppling till varandra eftersom surrogatmoderskap har blivit ett alternativ till adoption, särskilt i Indien. Surrogatmoderskap är ett paradigmskifte för den sociala moralen av befruktning, familjekonstellation, teknik, global möjlighet och sårbarhet (ibid.). De menar att IVF är ett viktigt framsteg inom reproduktionstekniken och surrogatmoderskap kan komma att bli en norm (ibid.).

Rotabi och Bromfield (2012, 134) skriver att utvecklingen av reproduktionstekniken ökar risken för kvinnor i utvecklingsländer att utnyttjas i surrogatarrangemang. Anledningen till att surrogatmoderskap är mer vanligt i utvecklingsländer är på grund av att det är betydligt billigare

där än i industriländer (Rotabi & Bromfield 2012, 132). Många som inte anser surrogatmoderskap som en illegal handling vänder sig utomlands där det är tillåtet. De ser även en risk för att människohandel kommer öka i takt med att surrogatmoderskap blir allt mer vanligt, speciellt i länder som Guatemala där brott mot mänskliga rättigheter är vanligt (Rotabi & Bromfield 2012, 134). Eftersom alla länder har olika lagar och krav på medborgarskap och migration, blir det problematiskt för de tilltänkta föräldrarna som bor i ett annat land eftersom barnet på något sätt måste komma in i det landet (Rotabi & Bromfield 2012, 133).

Rotabi och Bromfield (2012, 136) tar upp kvinnans självbestämmande och menar att surrogatmoderskap är ett alternativ till mer förtryckta former av människohandel, som exempelvis sexarbete. De menar att om surrogatmoderskap skulle sprida sig till fattigare länder där kvinnor är marginaliserade och extra utsatta, krävs det kritisk tanke och handling för deras självbestämmande (Rotabi & Bromfield 2012, 137). Genom att ingå i ett surrogatarrangemang kan kvinnor i Indien tjäna en 10 års arbetslön samt att de får tak över huvudet, mat och nödvändig vård under graviditeten och förlossningen (Rotabi & Bromfield 2012, 133). Omständigheterna gör det svårt för fattiga kvinnor att motstå surrogatarrangemang trots att det är stigmatiserat och anses vara smutsigt och omoraliskt (ibid.). Rotabi och Bromfield (2012, 135) skriver om surrogatmoderskap som ett sätt för fattiga kvinnor att engagera sig i den globala marknaden. Däremot skriver de att det är svårt, även för utbildade kvinnor i industriländer, att få en förståelse för avtalet och vad de ger sig in på.

2.4 Ett komplext fenomen

Enligt Tieu (2009, 171) verkar surrogatmoderskap vara föredraget framför adoption då många önskar en genetisk koppling till barnet. De etiska dilemman som kommer med surrogatmoderskap visar sig i de lagstiftningsreaktioner som startat världen över i försök att hantera fenomenet (ibid.). Det är väldigt svårt, för att inte säga omöjligt, för surrogatmödrarna att ge ett informerat samtycke eftersom det är svårt att inse på förhand vad det är de ger sig in på (ibid.) Det framkommer att flera av surrogatmödrarna som medverkade påverkades mer av att

lämna ifrån sig barnet än vad de trodde att de skulle göra (Tieu 2009, 174). Enligt Tieu (2009, 172) baseras valet att bli surrogatmoder på komplexa faktorer och psykologisk benägenhet. Motivet för att bli surrogatmoder behöver inte vara för att hjälpa utan kan vara skuld, pengar eller frälsning för tidigare aborter eller adoptioner (ibid.).

Att vara gravid för med sig en del risker för kvinnan, 50 procent av alla multipla födselar är ett resultat av IVF (Tieu 2009, 172). IVF är även ett resultat av för tidiga födselar vilket är en risk både för barnen och mamman (ibid.) I tidigare arrangemang har situationen försvårats mellan surrogatmodern och de tilltänkta föräldrarna i de fall där det har blivit tvillingar. Till exempel när de tilltänkta föräldrarna önskar sig ett barn och vill att surrogatmodern ska göra abort på tvillingen eller när barnet inte är helt friskt och de tilltänkta föräldrarna inte vill ta emot barnet (Tieu 2009, 173). Komplicerade situationer gör att barnets bästa kommer i fokus. Tieu menar att föräldraskap inte grundar sig i en social överenskommelse, som surrogatmoderskap är, utan i biologi. Därför är en mor, som redan innan barnets födelse valt att lämna ifrån sig barnet, fortfarande en mor (ibid.).

Tieu skriver att objektifierandet av surrogatmodern gör det lättare för kvinnan att genomgå arrangemanget och slutligen lämna ifrån sig barnet (Tieu 2009, 173). Enligt surrogatmodernerna som deltog i studien kändes det bättre att inte tänka på barnet som sitt eget utan istället tänka på sig själv som ett hotell eller en behållare, för att inte fästa sig vid barnet (Tieu 2009, 174). En del av kvinnorna som deltog i studien medger att de fortfarande tänker på barnet och kan känna en sorg och skuld för att de lämnat ifrån sig det. Andra menar att det känns bra att ha hjälp och givit glädje och kärlek till ett annat par (ibid.). En del av kvinnorna i studien ställer sig frågan varför de ska utnyttjas för att deras kroppar fungerar (ibid.).

3. Teoretiskt perspektiv

I och med att studiens syfte är att undersöka hur surrogatmödrar konstrueras är det lämpligt med en konstruktionistisk teori. Socialkonstruktionismen är relevant eftersom surrogatmoderskap är ett fenomen som har konstruerats genom sociala processer (McNamee 2018, 361).

3.2 Konstruktionismen enligt Peter L. Berger och Thomas Luckmann

Berger och Luckmann (2003, 10) förklarar att individer existerar i vår verklighet oberoende av vår egen vilja, därför kan de inte önskas bort. Samhället äger den objektiva verkligheten och byggs upp av processer som uttrycker subjektiva meningar (Berger & Luckmann 2003, 27). Individerna konstruerar den subjektiva meningen av verklighet med varandra (Berger & Luckmann 2003, 10). Ett exempel Berger och Luckmann (2003, 83) tar upp för att förklara vad en objektiv verklighet betyder är jakten som en institution. Kunskapsförrådet som berör denna speciella verksamhet har redan programmerats in gällande de ekonomiska aktiviteterna i jakten (ibid.). De menar att det finns ett ordförråd som representerar de olika slagen av jakt, vilka vapen som ska användas, djuren som är mest lönsamma att jaga på och så vidare (ibid.). Det finns en samling föreskrifter som man måste lära sig för att jaga på rätt sätt. Jakten som institution antas redan vara klar i fast form och förändras inte över tid. Den kan ses som en kunskap som beskrivs som objektiv eftersom ett helt segment av den sociala världen delar jägarsamhällets ekonomi (Berger & Luckmann 2003, 83-84). Berger och Luckmann (ibid.) skriver även om en subjektiv verklighet som formar individen. Den formar individen som jägare, vars identitet och levnadshistoria endast har mening i ett universum, utöver hela jägarsamhället. Ett exempel de tar upp är att några medlemmar av jägarsamhället har erfarenhet av att bli av med ett vapen och tvingas jaga ett vilt djur med sina händer (Berger & Luckmann 2003, 85). Dessa lärdomar lagras i de individers medvetande som gått igenom detta och därför kan den subjektiva verkligheten alltid delas och bli större, då fler individer med dessa erfarenheter också kan förstå det, vilket innebär en internalisering (ibid.).

Berger och Luckmann (2003, 31-32) menar att det vardagsliv individer befinner sig i är en ordnad verklighet eftersom det de uppfattar där betraktas som normalt och självfallet för alla individer, en naturlig miljö. I interaktioner med andra kan mönster som individer lär sig använda i sin vardag komma att ständigt förändras i utbyte av subjektiva meningar med varandra eftersom inget är konstant objektivt (Berger & Luckmann 2003, 42). På så sätt utvecklas inte bara individer i ett samspel med en speciell naturlig miljö de lärt sig, de utvecklas även av en specifik kulturell social ordning som förmedlas individer emellan (Berger & Luckmann 2003, 64). Det kan förstås som att individen har en natur, men i själva fallet konstruerar individen sin egen natur, eftersom individen skapar sig själv (Berger & Luckmann 2003, 65).

Den sociala världen konstrueras i en växande institutionell ordning där internaliseringen sker (Berger & Luckmann 2003, 74). Det innebär att ömsesidiga typifieringar av vanemässiga handlingar görs av olika aktörer. I en institution delar medlemmarna i en social grupp dessa handlingar och bygger upp en historia där den subjektiva verkligheten delas (Berger & Luckmann 2003, 70-71). När historier i en institution byggs upp upplevs den som ägande av en verklighet som för individer blir naturlig, objektiv och socialt tas för given (Berger & Luckmann 2003, 99-100). När alla delar samma verklighet blir alla handlingar, värderingar, normer och lärodomar lika. Det händer att den institutionella ordningen ger subjektiva svårigheter för människor att internalisera de sociala handlingarnas betydelse med andra och ger individen andra uppfattningar om normer och värderingar (ibid.). Institutionerna representerar olika förväntningar och roller som till exempel lagstiftningen med juridikens språk, lagböcker och teorier som legitimerar institutionen och normer (Berger & Luckmann 2003, 93-94). När individen börjar reflektera och ifrågasätta institutioner och normer kan de hamna i skilda meningar med vad de själva tycker och vad institutionerna menar är viktigt. Varje individ har sin egna roll inom den sociala objektiverade kunskapsvärlden där kunskap om normer, värderingar och känslor är centrala och påverkansbara (ibid.). Roller kan som institutioner tilldelas bestämda egenskaper där varje individ i sin roll måste handla på ett visst sätt på grund av sin ställning. Det betyder att den subjektiva distansen om individens egen uppfattning av sin roll minskar (Berger & Luckmann 2003, 109).

3.1 Konstruktionismen enligt Ian Hacking

McNamee (2018, 362) menar att socialkonstruktionism fokuserar på relationella processer som kräver kommunikation och ett gemensamt uppbyggande av verkligheten. Hackings definition av konstruktionism lyder:

“Med *konstruktionism* [...] ska jag alltså mena olika sociologiska, historiska och filosofiska projekt som syftar till att framhäva eller analysera faktiska, historiskt givna, sociala växelverknningar eller kausala sammanhang som har lett till, eller varit inblandade i, uppkomsten eller etablerandet av någon storhet eller något faktum som existerar nu” (Hacking 2000, 72-73).

Hacking (2000, 14) menar att moderskap inte är ofrånkomligt eller en följd av födande och barnuppfostran utan istället en produkt av historiska händelser, sociala krafter och ideologier. Sociala fenomen förskjuts och förändras. Enligt hans tolkning är det som människan har konstruerat inte oundvikligt och hade inte behövt finnas eller vara (Hacking 2000, 20). Det är inte individerna i sig, alltså människan, som är socialt konstruerade utan det är kategoriseringen som individerna tillhör som är konstruerat (Hacking 2000, 24). Enligt Hacking finns det ontologiskt subjektiva ting och kunskapsteoretiska objekt. Ting som är ontologiskt subjektiva hade inte funnits utan människans regler och bruk, men kunskapsteoretiska objekt är de ting som finns oberoende av människan (Hacking 2000, 48).

Han skriver att det är idén av en slags person som är konstruerad, kategoriseringarna kommer till genom händelser i samhället och lagstiftning (Hacking 2000, 97). Johnson (2011, 101) skriver i sin artikel och hänvisar till Hacking om idéstrukturer som är ett resultat av verklighetsuppfattningar och värderingar. Enligt Hacking (2000, 174) är många kategorier inom samhällsvetenskapen kategorier för avvikelser eftersom de är oönskade. Han menar att kategorier syftar till att hjälpa människor som har problem, tydliggöra vad som borde och inte borde göras

samt att kategoriseringar av människor tydliggör vilka kategorier individen bör och inte bör tillhöra (ibid.).

Hacking skriver om två olika kategorier, interaktiva och indifferentia. Interaktiva kategorier innebär att de kategoriserade är medvetna om sin sociala omgivning och dessutom beroende av de beskrivningar om hur man kan handla (Hacking 2000, 141). Indifferentia är motsatsen till interaktiva och handlar om att de kategoriserade inte är medvetna om sin sociala omgivning. Han är intresserad av kategorier av människor och deras beteenden, erfarenheter, medvetenhet och självmedvetenhet, som enligt hans mening är konstruerade och utvecklas i grupp (ibid.). Johnson (2011, 107) menar att de interaktiva kategorierna gör det möjligt för växelverkan mellan idéstrukturer och beteendestrukturer. Han tar upp beteendestrukturer som innebär mönster som uppstår av hur individer individuellt eller kollektivt handlar (Johnson 2011, 101).

Hacking skriver om matriser, i vilken kategorin verkar. Matriser består av sociala element såsom institutioner och sedvänjor men även materiella ting (Hacking 2000, 49). Han menar att en individ i en kategori inte bara är en sorts människa eller person utan även ett juridiskt och, i hans mening ännu viktigare, kvasijuridiskt begrepp. Som exempel har Hacking valt att använda kategorin kvinnliga flyktingar, som är ett begrepp som används av olika myndigheter som till exempel skolor, socialarbetare och aktivister och är därför ett kvasijuridiskt begrepp (ibid.). Det är först när individen i en kategori är medveten om hur individen uppfattar sig själv, hur andra uppfattar, pratar och tycker om dem och hur kategorin som de kategoriseras som uppfattas, som en växelverkan kan ske (ibid.). Eftersom individen är medveten kan individen anpassa sitt beteende efter hur de kategoriseras och därför växelverka inom de matriser som finns (Hacking 2000, 50). Eftersom individen är medveten om vad individen själv, men även andra, tänker, säger och gör med kategorin kan individen välja att avvisa eller mottaga den kategoriseringen som individen befinner sig i (Hacking 2000, 49).

Eftersom syftet är att undersöka hur surrogatmoderskap konstrueras passar konstruktionismen som teori då den handlar om hur sociala fenomen i samhället konstrueras.

4. Metod

I det här avsnittet presenteras metoden samt en noggrann beskrivning av tillvägagångssättet. Avsnittet inleds med en diskussion om vad en SOU är för att sedan fortsätta med val av metod, urval, metodens tillförlitlighet, bearbetning av empiri, hur arbetsfördelningen har sett ut samt forskningsetiska överväganden. För den här studien har imrad valts som layout vilket innebär att resultatet och analysen är uppdelade i två delar. Detta sätt valdes för att lättare presentera empirin för att sedan ta ut det mest intressanta och analysera med hänvisning till teorin.

4.1 Vad är en SOU?

Empirin består av Statens offentliga utredningar som diskuterar fenomenet surrogatmoderskap. Statens offentliga utredningar beskrivs som en serie av olika utredningar som tar upp förslag till regeringen (Riksdagen 2018). Utredarna väljs av det styrande partiet i landet för att skriva ett lagförslag, vilket gör att texten blir vinklad eftersom den skrivs i syfte att förstärka partiets åsikter (Regeringskansliet 2015). I utredningarna finns det fakta och forskning som är vetenskapligt korrekt för att förstärka partiets argument till att införa en lag. Empirin har lästs ur ett socialkonstruktionistiskt perspektiv för att kunna uppmärksamma hur de offentliga utredningarna uttrycker sig om surrogatmoderskap.

4.2 Val av metod

Syftet med studien är att beskriva hur surrogatmoderskap som socialt fenomen konstrueras i Statens offentliga utredningar. För att undersöka det har en kvalitativ dokumentstudie använts. Valet landade på en kvalitativ metod eftersom det i studien inte var av intresse att mäta något, se kausalitet eller göra en generalisering. Deduktiv syn på teori och praktik används ofta vid kvantitativ metod där en hypotes härleds från en teori som sedan prövas (Bryman 2011, 151).

Induktiv syn på teori och praktik används ofta vid kvalitativ metod och innebär att teori väljs utifrån forskningsresultaten (Bryman 2011, 341). Eftersom studien hade sin utgångspunkt i en kvalitativ metod utgick den från en induktiv syn på teori och praktik (Bryman, 2011, 340). Studiens teori har valts utifrån syftet och forskningsfrågorna som handlar om konstruktion, detta är dock inte en deduktiv syn eftersom studien inte strävat efter att prova teorin genom en dokumentstudie. Teorin valdes och efter det började bearbetningen av empirin som lästes ur teorins glasögon. Eftersom studien inte inleddes med några bestämda eller förutfattade meningar var en induktiv syn lämplig. Den induktiva synen har givit en öppenhet för vad studien leder fram till för resultat (ibid.).

4.3 Urval

Urvalet var målinriktat eftersom syftet med studien var att analysera hur surrogatmoderskap som socialt fenomen konstrueras i Statens offentliga utredningar. Valet av empirin gjordes eftersom Statens offentliga utredningar är grunden för om nya lagar ska träda i kraft eller inte. Utredningarna är viktiga för landet och därför är det intressant att se hur de konstruerar ett relativt nytt fenomen som blir allt mer vanligt runt om i världen. Dessutom måste urvalet stämma överens med syftet och frågeställningarna där det tydligt framgår att det är just Statens offentliga utredningar som är empirin (Bryman, 2011, 434). Anledningen till att empirin enbart var riktat mot Statens offentliga utredningar var för att det har skrivits om surrogatmoderskap under en längre tid, där mycket material kunde hämtas. Studien krävde en analys av hur det har uppfattats och kanske till och med förändrats över vissa tidsperioder. SOU 2016:11 användes som utgångspunkt, då den handlar om surrogatmoderskap i Sverige och internationellt. För att få en uppfattning om hur surrogatmoderskap har konstruerats jämfördes SOU 2016:11 med andra offentliga utredningar som skrivits tidigare än 2016. Bryman (2011, 495) menar att officiella dokument från statliga myndigheter kan uppfattas som autentiskt och meningsfullt. Eftersom empirin kom direkt från riksdagens hemsida har det antagits att materialet är båda delarna.

Fem officiella dokument från statliga myndigheter har granskats och analyserats (Bryman 2011, 494). Dessa dokument kan kallas virtuella dokument eftersom de finns tillgängliga på internet och är åtkomliga för allmänheten (Bryman 2011, 499). SOU:er från åren 1997, 2007, 2014, 2016, har använts eftersom det var dessa som innehöll mest information om surrogatmoderskap. För att hitta dokumenten gjordes en sökning på orden "surrogatmoderskap" och "surrogatmödraskap". Sökningen filterades till att endast visa Statens offentliga utredningar, för att få fram rätt dokument som orden förekom i. Eftersom ordet "surrogatmoderskap" förekom fler gånger än "surrogatmödraskap" gjorde i sökningen användes det begreppet för den här studien. Därefter gjordes en första genomgång av alla dokument som kom upp på sökningen, för att sortera fram de som skrev mer om surrogatmoderskap eller handlade med familjekonstellation och assisterad befruktning. Det visade sig inte vara alltför många dokument som handlade om surrogatmoderskap och som därför var användbara för denna studie. De dokument som kom upp på sökningen lästes igenom för att se om det fanns tillräckligt med material för att kunna göra en analys och för att de utvalda dokumenten skulle kunna ses som representativt för de dokument som sökningen fick träffar på (Bryman 2011, 491). För att se hur utredningarna skrev om familjekonstellation och nya sätt att bilda familj, som surrogatmoderskap är ett exempel på, gjordes en sökning på de begreppen där två utredningar visade på hur de först började skriva om surrogatmoderskap och inställningen till det.

Fördelarna med vårt urval är att en process har genomgåts för att få fram tillräckligt med material för att kunna analysera. Eftersom dokumenten som kom upp vid sökningen har lästs igenom kan det garanteras att den valda empirin passar till studien. Eftersom staten står bakom det som står i empirin kan det försäkras att innehållet är vetenskapligt grundat. Nackdelen med urvalet är att det har begränsats till ett litet antal dokument genom den specifika sökningen, vilket kan ha lett till att andra statliga dokument som kunde varit intressanta för studien, föll bort. En annan nackdel är att det valda ämnet är relativt nytt vilket gör att det endast finns ett fåtal utredningar som handlar om surrogatmoderskap. Detta har gjort att en empirisk mättnad inte kunnat uppnås (Ahrne & Svensson 2015, 42).

4.4 Metodens tillförlitlighet

Vid en kvalitativ studie är det viktigt att kontrollera kvalitén, vilket görs genom validitet och reliabilitet (Bryman 2011, 351). Då validitet, också kallat träffsäkerhet, innebär att mäta det som ska mätas och är inriktad för kvantitativ forskning har det varit mindre relevant för denna studie då den inte har varit fokuserad på att mäta något (ibid.). Däremot var det relevant att säkerställa att rätt undersökning gjordes och se till att frågorna i studien stämmer överens med syfte och frågeställningar.

Empirin hämtades från riksdagens hemsida som är en plattform för allmänna handlingar och är den primära hemsidan för att hitta lagar och dokument från riksdagen. Vid genomgången av empirin blev det tydligt att materialet inte skulle kunna presenteras som representativt eftersom varje SOU var unik (jfr. Bryman 2011, 489). Det framkom tidigt att det inte skulle gå att generalisera resultatet av studien på grund av att dokumenten är unika och påverkas av politiska åsikter och ställningar (jfr. Bryman 2011, 369). Utredarna skrev med olika inställningar till surrogatmoderskap, som uppvisar en viss skevhet och var av just den anledningen intressant. Det är viktigt att vara medveten om den försiktighet som krävs då en granskning av skevheter ska göras, då materialet endast visar en liten skildring av verkligheten (Bryman 2011, 495).

Genom en tydlig redogörelse för studiens process, hinder och fördelar kan en stark trovärdighet för studiens ges (Ahrne & Svensson 2015, 25). En stark trovärdighet för läsarna blir det genom att de kan inta en kritisk ståndpunkt till vårt arbete (ibid). För att öka studiens trovärdighet har triangulering använts under arbetsprocessen. Triangulering innebär att olika data, teoretiska perspektiv och annan forskning används, som säger och kommer fram till samma slutsats som ens egna studie gör (Ahrne & Svensson 2015, 25-26). I och med att olika SOU:er, internationell forskning och teoretiska perspektiv som studerar samma fenomen användes, kunde triangulering appliceras på analysen, vilket höjer studiens trovärdighet då andra har kommit fram till samma, eller liknande resultat (ibid).

Det empiriska materialet kan inte säga något om hur läsarna skulle uppfattat och tolkat konstruktionen av surrogatmoderskap i dokumenten. Läsarna har fått ta del av tolkningar av empirin vilket gör att resultaten hade kunnat bli annorlunda om någon annan gjorde om studien då alla har olika subjektiva tolkningar (Bryman 2011, 368). Det finns två andra sätt att granska huruvida studien är tillförlitlig och det är genom extern och intern reliabilitet. Extern reliabilitet är oftast svårt att uppnå i och med att sociala miljöer och sociala betingelser förändras över tid (Bryman, 2011, 352). Socialt arbete är under en ständig förändring vilket försvårar den externa reliabiliteten. Det kan därför inte förutspås om surrogatmoderskap skulle tillåtas i Sverige eller hur statens offentliga utredningar hade skrivit om fenomenet och om konstruktionen hade förändrats. Intern reliabilitet kan exempelvis handla om huruvida författarparet är överens om hur tolkningen av det som läses och hör (ibid). För att stärka den interna reliabilitet har varje del av arbetet granskats gemensamt för att säkerställa att det uppfattas och tolkas lika (ibid).

4.5 Bearbetning av empiri

När urvalet var bestämt skrevs de sidor ut som våra sökord fanns med på. Materialet kodades utifrån sex kategorier, lagar, ekonomi, medicinsk aspekt, familjekonstellation, surrogatmodern och barnet som hittades under tiden som granskningen gjordes. Temana kunde sedan placeras in i antingen makro, meso och mikro som förtydligade och underlättade bearbetningen. Detta för att få en bättre utbredning av fenomenet surrogatmoderskap och för att kunna se det utifrån olika dimensioner och synsätt (Ahrne & Svensson 2015, 23). Kodningen utgjordes av en tematisk analys som är en av de vanligaste teknikerna i en kvalitativ analys där man söker efter olika teman (Bryman, 2011, 551). De sex kategorierna som valdes förekom ofta i det empiriska materialet vilket är anledningen till att just de teman valdes ut (ibid.). Vid genomgången av empirin färgkodades varje kategori för att lättare kunna sortera och hitta i materialet. På samma sätt menar Ahrne och Svensson (2015, 23) att aktivt sortera, ordna och kategorisera materialet gör att det blir lättare att få svar på frågeställningarna. Kategorierna lagar och en internationell aspekt om surrogatmoderskap placerades ut på makronivå. Valet att ha med lagar som en kategori gjordes eftersom lagar i Sverige och internationellt säger något om hur surrogatmoderskap ska uppfattas. Den ekonomiska aspekten placerades på makronivå eftersom

det berör en större samhällsgrupp och har direkt koppling till kommersiella surrogatarrangemang. Vidare på mesonivå placerades familjen och den medicinska aspekten då dessa kategorier berör större grupper. Slutligen placerades kvinnan och barnets perspektiv på mikronivå eftersom varje individ berörs på olika sätt. Det empiriska materialet satte på så vis gränser och disciplinerade analysen (Ahrne & Svensson 2015, 23). Upplägget för hur resultatet skulle redovisas antecknades på papper för att få en tydlig överblick och säkerställa att inget skulle glömmas bort och att det viktigaste och mest intressanta kom med. Reducering av material innebär att delar av det empiriska materialet väljs och sorteras bort eftersom det inte går att analysera allt (Ahrne och Svensson 2015, 228). I slutändan lades familjekonstellationen och den medicinska aspekten ihop till en del, den ekonomiska aspekten delades upp till de andra kategorierna, då den kunde sammanfogas med varje kategori.

4.6 Arbetsfördelning

Arbetet har genomförts på vardagar under vanliga kontorstider, för att skriva, bolla idéer och hjälpa varandra under processens gång. Under bearbetningen av empirin som gjordes i början av arbetets gång valdes empirin noggrant ut för att det skulle passa till studien. Kodningen av empirin delades upp på hälften mellan utredningarna av studien för att effektivisera arbetet och för att sedan tillsammans gå igenom vad som hittats. De gemensamma genomgångarna gjordes för att båda skulle vara lika insatta och pålästa på materialet, vilket underlättade arbetet då denna del upplevdes som svårast. Vid de tillfällen som det inte var möjligt att arbeta tillsammans delades arbetet upp i två tydliga delar som var och en skrev på i ett google dokument. Denna metod användes för att kunna följa den andres process, kommentera och diskutera. All text som har delats upp har noga granskats gemensamt för att båda ska förstå och vara överens med resultatet. Korrigeringen av all text gjordes gemensamt för att båda skulle vara lika delaktiga och vara med att utforma den slutliga uppsatsen. Även om vissa delar av arbetet har skrivits separat har de alltid diskuterats efteråt. Beslut har gjorts tillsammans om vad båda tycker och tänker med synpunkter, feedback och stöttning. Båda har under arbetstiden haft en öppen dialog om

arbetsmoral, vilka resultat och mål som eftersträvades vilket har gjorts med ett öppet sinne och med respekt för varandra.

4.7 Forskningsetiska överväganden

Svedmark (2012, 101) skriver att det är viktigt att inta ett etiskt ställningstagande i forskningsarbete. Det innebär en noga vald metod och praktiskt tillvägagångssätt för att säkerställa att informanterna inte utsätts för risk eller skada (ibid). Det empiriska materialet inhämtades från Statens offentliga utredningar som tydligt visar att informationen är tillgänglig för allmänheten och kan användas för vilket ändamål som helst. Detta innebar att det inte behövdes en ordentlig etisk prövning där kunskapen som empirin gav inte behövde vägas gentemot de risker som forskningen hade kunnat orsaka (Kalman & Lövgren, 2012, 11). Ahrne och Svensson (2015, 29) tar upp att uppsatser på grundutbildning, vilket omfattar vår studie, inte behöver göra en noggrann etisk prövning. Det innebär däremot inte att uppsatsen inte väcker etiska frågor och därför har det valts att ha med en sådan diskussion.

Empirin är offentlig vilket betyder att det inte har samma etiska känslighet som andra material som inte är offentligt kan ha. Ett informationskrav som innebär att hänsyn måste tas genom samtyckeskrav, konfidentialitetskrav och nyttjandekravet är därför inte nödvändigt för oss (Bryman, 2011, 131-132). Informationskravet går ut på att forskaren måste informera de informanter som ställer upp i undersökningen om studiens syfte samt att belysa dem om att det är frivilligt. Det empiriska materialet som samlades in handlar inte om privatpersoners egna åsikter utan om allmän information från politikerns synvinkel där ett samtyckeskrav inte är aktuellt, eftersom utredningarna redan benämns som offentliga för allmänheten (ibid). Konfidentialitetskravet innebär att personuppgifter inte ska spridas till obehöriga, nyttjandekravet innebär att det empiriska materialet endast får användas för forskningsändamål (Bryman, 2011, 132). Dessa två aspekter är väsentliga punkter i informationskravet och är dessutom viktiga att ha med sig när forskning tillämpas.

Det är också betydande att vara kritisk till den information som kan tänkas bli vald till en studie som är taget från internet. På internet finns det "smygstudier" som kan vara lockande för många men är något väldigt negativt som utnyttjar slutna diskussionsgrupper (Bryman, 2011, 141). Informationen som hämtades till vårt empiriska material är offentlig information, som varken är sluten eller svår att få tag på och där ingen heller utnyttjas för oavsiktligt ändamål, vilket anses som etisk försvarbart material. De andra kriterier gällande information på internet som tydligt försvarar att vårt empiriska material är offentligt och inte av privat slag, är att det inte behövs något lösenord för att komma åt informationen. Det finns inte heller någon policy eller regler på hemsidan som förbjuder hanteringen av materialet samt att vem som helst kan beställa hem en utskrivna kopia (Bryman, 2011, 142).

En annan viktig ståndpunkt att ta upp i detta avsnitt gällande studien handlar om värderingar och skevheter i forskningsprocessen. Att vara helt värderingsfri eller ha fullständig kontroll över sina värderingar är i princip omöjligt vid forskningsarbete (Bryman, 2011, 43). Det har varit viktigt under denna process att vara medveten om att forskningen inte kan vara helt värderingsfri. Det har varit viktigt att upprätthålla reflexivitet som innebär att det använda materialet har reflekterats av författarna för denna studie (Bryman, 2011, 44). Surrogatmoderskap som har studerats anses som ett komplext fenomen med många dimensioner där både värderingar och skevheter kan tänkas ligga bakom. Studien har utförts genom en objektiv syn för vad utredarna i empirin har skrivit men med en konstruktionistisk, syn på hur andra beskriver surrogatmoderskap.

5. Resultat

I följande del presenteras det som anses vara mest intressant och bäst beskrivet av hur utredarna i Statens offentliga utredningar konstruerar surrogatmoderskap. Resultatet presenteras efter de teman som hittades under bearbetningen av empirin. Som tidigare nämnts i metoddelen utgår studien från en layout som kallas imrad där resultatet från den valda empirin först presenteras i detta avsnitt för att sedan ta ut det mest intressanta i nästa avsnitt och analysera det med hänvisning till teori och tidigare forskning.

5.1 Surrogatmödrarna

5.1.1 Kvinnans rätt till sin egen kropp

I SOU 2014:29 (10) skrivs det om människovärdesprincipen som utredarna menar är central i frågor om assisterad befruktning. I avsnittet om att tillåta surrogatmoderskap i Sverige skriver de:

I Sverige är det, med hänsyn till hur lagstiftningen om assisterad befruktning har utformats, inte tillåtet med surrogatmoderskap. Det har i tidigare sammanhang uttalats att förfarandet är etiskt oförsvarbart och att det är oförenligt med människovärdesprincipen att använda en annan kvinna som medel för att lösa det barnlösa paret's problem (SOU 2014:29, 200-201).

De etiska frågeställningar som är aktuella inom surrogatmoderskap är bland annat självbestämmande, människovärdesprincipen, rätt att bestämma över sin egen kropp och reproduktion (SOU 2014:29, 201). I SOU 2016:11 (183) citeras ett uttalande av Europaparlamentet där de förkastar surrogatmoderskap som stridande mot kvinnans människovärde. Rätten till sin egen kropp är enligt SOU:n en mänsklig rättighet (SOU 2016:11, 177).

SOU 2016:11 skriver att de kan se risker för att kvinnor pressas till att genomgå ett surrogatarrangemang mot sin vilja. De skriver även om hur dolda kommersiella surrogatarrangemang kan växa fram om surrogatmoderskap skulle legaliseras i Sverige.

Enligt vår mening finns det en uppenbar risk för att en del kvinnor skulle kunna utsättas för påtryckningar att vara surrogatmor om förfarandet tilläts i svensk hälso- och sjukvård. Kvinnor skulle också kunna uppleva en underförstådd press att hjälpa en närstående. Risker för påtryckningar skulle möjligen minska om man inte tillåter surrogatarrangemang mellan närstående. En sådan ordning skulle samtidigt öka risken för dold kommersialisering (SOU 2016:11, 32).

Utredarna menar att vissa debattörer anser att surrogatmoderskap förstärker traditionella könsroller då det stödjer patriarkatets värderingar om hur kvinnor bör arbeta oavlönat (SOU 2016:11, 395). Dessutom menar de att surrogatmoderskap förstärker synen av att kvinnans viktigaste uppgift är att föda barn. Det påverkar hur kvinnan ser på sig själv och kan leda till att hon tror att föda barn stärker hennes värde (2016:11, 395). Andra ser surrogatmoderskap som ett tecken på kvinnors frigörelse, ett nytt sätt för familjekonstellation och individens fria val (SOU 2016:11, 385). SOU:n menar att det är svårt att sätta sig in i hur det är att bära ett barn och sedan lämna över det samt att respekten för kvinnans självbestämmande kräver att hon ska kunna ångra sig och behålla barnet (SOU 2016:11, 32). En studie gjord 2003 av Jadva, Murray, Lycett, MacCallum, Golombok visade att de flesta, 91 procent, av surrogatmödrarna som undersöktes hade motivet att hjälpa ofrivilligt barnlösa som sitt främsta motiv (SOU 2016:11, 259).

5.1.2 Kvinnan som en vara

I SOU 2016:11 (432) skriver utredarna om att altruistiskt surrogatmoderskap inte går ihop med människovärdesprincipen eftersom surrogatmodern uppfattas som en vara för andra människors ändamål. De menar att detta också riskerar leda till att surrogatmodern blir ett objekt istället för

ett subjekt där hon inte har en förmåga och rätt att bestämma sina egna val (ibid). Enligt utredarna skriver Europaparlamentet följande:

Europaparlamentet uppmanar medlemsstaterna att erkänna det allvarliga problemet med surrogatmödraskap, som är ett utnyttjande av kvinnans kropp och hennes reproduktiva organ. [...] Europaparlamentet framhåller att kvinnor och barn är föremål för samma slags utnyttjande, och att bägge kan betraktas som varor på den internationella reproduktionsmarknaden, samt att dessa nya reproduktionsordningar, såsom surrogatmödraskap, ökar handeln med kvinnor och barn och antalet illegala adoptioner över nationsgränserna (SOU 2016:11, 183).

I SOU:n skriver de att Europaparlamentet år 2012 uppmanade staterna till att förbjuda ekonomiska incitament för donation av celler och vävnader. Parlamentet uppmanade dessutom staterna att hantera de risker som detta innebär både etiskt och för folkhälsan (SOU 2016:11, 183). Parlamentet menar att det ska vara frivilligt att donera vävnader och celler men är bekymrade över att spermier och ägg hamnar i en svart marknad (ibid).

SOU:n menar att Europas parlamentariska församling förklarar att surrogatmoderskap innebär utmaningar för kvinnors mänskliga rättigheter och skriver att det förminskar surrogatmoderns mänskliga värdighet, eftersom hennes kropp används som en vara (SOU 2016:11, 185). Mater est-regeln, som den kallas, översätts till "det är alltid säkert vem som är mor" och "modern är den som födandet visar" (SOU 2014:16, 55), visar på att en surrogatmor är mer än en behållare för någon annans barn (2016:11, 449). I SOU 2016:11 (385) skriver de att vissa anser att surrogatmoderskap oavsett form, altruistisk eller kommersiell, som ett negativt fenomen som objektifierar kvinnor och dessutom inte är bra för barn. Medan andra menar att surrogatmodern är en normbrytare genom att hon själv väljer att lämna ifrån sig barnet och sina rättigheter till att vara barnets mamma (2016:11, 435).

5.2 Barnets perspektiv

5.2.1 Barnet som produkt

I SOU 2016:11 (38) skriver utredarna tydligt att reglerna som redan finns i Sverige och som handlar om föräldraskap och svenskt medborgarskap uppfyller viktiga funktioner i samhället för att motverka att handel med barn sker. SOU:n 2016:11 (382) menar att det finns en risk att barn som fötts genom kommersiellt surrogatmoderskap kan se sig själva som handelsvaror som går att köpa och sälja. En annan risk som SOU:n tar upp är om surrogatmoderskap tillåts kan det “[...] inte uteslutas att detta förstärker tendenser till att egna barn ses som en rättighet och att barn i någon bemärkelse betraktas som överlåtbara [...]”, eftersom en kvinna avser att föda ett barn och sedan lämna över det till någon annan (SOU 2016:11, 436). SOU:n menar att det väcker särskilda farhågor angående exploatering av utsatta kvinnor och fertilitetsturism som resulterar i en svart marknad för försäljning av barn. “Surrogatmoderskap innebär även att man bortser från barnets rättigheter och mänskliga värdighet, genom att barnet förvandlas till en produkt som kan köpas och säljas” (SOU 2016:11, 185).

SOU 2016:11 (185-186) hänvisar till barnkonventionen där det framhävs tydligt att alla barn har rätt att skyddas från övergrepp och exploatering. Barnkonventionen menar att eftersom Sverige har förbjudit handel med barn, barnprostitution och barnpornografi måste de och alla andra konventionsstaterna förbjuda surrogatmoderskap (SOU 2016:11, 161). “Uttrycket försäljning av barn betyder, varje handling eller transaktion genom vilket ett barn överförs från en person eller grupp av personer till någon annan för betalning eller annan ersättning” (ibid). SOU:n 2016:11 (162) skriver att barnrättskommittén har uttryckt oro över den amerikanska lagstiftningen gällande kommersiellt surrogatmoderskap och hur det i sin tur påverkar barnet. Där är det tillåtet att betala surrogatmammorna och det menar kommittén förhindrar arbetet med att försäljningen av barn ska försvinna (ibid). De uttrycker också att surrogatarrangemang i USA inte har reglerats på en statlig nivå och anser att om arrangemangen inte är tydligt ordnade av staten, sker försäljning av barn (ibid).

De undertecknade medlemmarna lyfter fram barnkonventionen och dess artiklar om att barn har rätt att skyddas från övergrepp och exploatering. De lyfter också fram att surrogatmoderskap innebär en manipulation avseende barnens identitet och föräldraskapet till dem, och leder till att de berövas alla rättigheter till surrogatmodern (SOU 2016:11, 185-186).

5.2.2 Barnets rättigheter

I SOU 2016:11 (435) skriver utredarna att en särskild riskfaktor de ser om surrogatmoderskap skulle tillåtas, är “[...] att barn alltmer ses som en rättighet och barnlöshet som något som samhället till varje pris ska avhjälpa”. SOU 1997:116 (52) motiverar även de, ett avvisande av assisterad befruktning för barnets bästa, deras främsta argument är att “[...] de blivande barnen är de mest utsatta”. SOU 2014:29 (205) skriver att det ur ett barnperspektiv är viktigt med tydliga regler för barn som föds genom surrogatmoderskap för att säkerställa att barnet inte hamnar i en utsatt situation. Barnrättskommitténs rapport om surrogatmoderskap uppmärksammas i SOU 2016:11 (162). Barnrättskommittén har uttryckt oro över den surrogatverksamhet som finns i Indien som utredarna skriver är en verksamhet som kränker barns rättigheter, eftersom det kan leda till försäljning av barn (SOU 2016:11, 185).

Det undergräver dessutom surrogatmoderns mänskliga värdighet, eftersom hennes kropp och dess reproduktiva förmåga används som en vara. Kommersiellt surrogatmoderskap är förbjudet i de flesta europeiska stater, men är ändå vanligt förekommande genom att européer reser utomlands för att få ett barn. Detta väcker särskilda farhågor angående exploatering av utsatta kvinnor och fertilitetsturism som resulterar i en svart marknad för ”försäljning av barn”. Surrogatmoderskap innebär även att man bortser från barnets rättigheter och mänskliga värdighet, genom att barnet förvandlas till en produkt som kan köpas och säljas (SOU 2016:11, 185).

De skriver i SOU 2016:11 (433) att när barnet kopplas till människovärdesprincipen har det sagts att “[...] ingen människa bör vara en gåva från en person till en annan och att barnet ses enbart som ett medel för de vuxnas mål”.

Utredarna nämner också att länders olika uppfattningar om surrogatarrangemang ställer till med problem när barnet får haltande föräldraskap och statslöshet, på grund av att det finns olika lagstiftningar om surrogatmoderskap och föräldraskap (SOU 2016:11, 36-37). De olika reglerna om medborgarskap kan göra att barnet hamnar i kläm och förlorar rätten att stanna kvar i födelselandet (SOU 2016:11, 467). Andra förespråkar att i dessa fall ska alla insatser göras för barnets bästa och se till att de tilltänkta föräldrarna ska kunna ta hem barnet och förhindra statslöshet (SOU 2016:11, 36-37). De menar i SOU:n på att “Ett barn får inte missgynnas för att det har tillkommit genom ett surrogatarrangemang i utlandet” (SOU 2016:11, 491). Europeiska unionen som nämns i SOU 2016:11 (180) har i artikel 24 regler om barns rättigheter. De menar att “Vid alla åtgärder som rör barn, oavsett om de vidtas av offentliga myndigheter eller privata institutioner ska barnets bästa komma i främsta rummet” (ibid). En annan aspekt SOU 2016:11 (411) tar upp är att barns rättigheter efter ett surrogatarrangemang kan stärkas genom att de kan söka information om sitt ursprung. SOU 2016:11 (378) anser att det ligger i samhällets händer att barnets bästa tillgodoses och bevakar dess intressen på olika sätt, eftersom det ofödda barnet vid surrogatarrangemang inte kan uttrycka några åsikter. Samhället måste ständigt skapa nya möjligheter för att barnen ska kunna växa upp i trygga relationer samtidigt som de måste verka för att barnets rättigheter blir tillfredsställda (ibid).

5.3 Familjekonstellation

5.3.1 Jämförelser med surrogatmoderskap

I SOU 2014:29 (93) skriver utredarna att regeringen betonade att regleringen av assisterad befruktning för samkönade par, “[...] inte får uppfattas som en alltför stark instrumentalisering av mänskligt liv och en alltför långtgående strävan att med tekniska insatser kompensera livets ofullkomligheter”. Kravet för att få genomgå assisterad befruktning har tidigare varit att barnet

ska ha två föräldrar samt att en av dem ska föda barnet (SOU 2014:29, 94). SOU 2014:29 (121) skriver däremot att forskning visar på att det inte är någon skillnad på barn som växer upp med en ensamstående mamma och barn som växer upp med två föräldrar. De menar att samma krav ska gälla för ensamstående kvinnor som för par, där den tilltänkta mamman själv måste föda barnet för att få genomgå behandlingen (ibid).

Skillnaden ligger inte i att barnets tillblivelse är mer teknifierad eller kräver andra medicinska åtgärder, utan i att den som bär barnet inte är den kvinna som har intentionen att vara barnets rättsliga och sociala mor. Det handlar inte heller om någon ny företeelse, utan om något som, i en enklare form, förmodligen har förekommit under lång tid. Mot denna bakgrund är det vår uppfattning att ett tillåtande av surrogatmoderskap inte behöver innebära att synen på människan eller fortplantningen teknifieras ytterligare (SOU 2016:11, 434).

Riskerna ökar med fullständigt surrogatmoderskap till skillnad från vanliga graviditeter eftersom ett donerat ägg som implanteras i kvinnans kropp är genetiskt främmande för livmodern (SOU 2016:11, 238). Riskerna kan vara havandeskapsförgiftning, moderkaksavlossning, blodpropp och behov av kejsarsnitt. Vid insemination av fler än ett ägg kan risken öka för andra förlossningskomplikationer samt att det kan innebära komplikationer för barnen (ibid).

I SOU 2016:11 (373) skriver utredarna om en rapport från Smer (Statens medicinsk-etiska råd) där vissa ser liknelser i altruistiskt surrogatmoderskap och organdonation.

Det är också tillåtet för både kvinnor och män att vidta olika altruistiska handlingar som involverar kroppen och dess funktioner, såsom att donera organ, blod, ägg och spermier. Vissa av dessa altruistiska handlingar, särskilt organdonation från levande donatorer, medför smärta, olägenhet och medicinska risker (SOU 2016:11, 416).

I SOU:n skriver de att eftersom vuxna och friska individer kan välja att donera organ ska kvinnor också kunna välja att vara surrogatmödrar. De kan visserligen se liknelser i att det är en stor uppoffring donatorn och kvinnan gör för någon annans skull. De menar dock att det finns betydande skillnader och skriver att till skillnad från njurdonation är surrogatmoderskap en större uppgift med sociala och psykologiska faktorer där konsekvenserna för surrogatmodern fortfarande är okända (SOU 2016:11, 419).

5.3.2 En modernare syn på familjekonstellation

När befruktning utanför kroppen tilläts år 2003, bestämdes det att den tidigare outtalade regeln om vem som är mamma skulle gälla även för dessa fall, mater est- regeln. Regeln gör det möjligt att räknas som mamma till ett barn du fött även om du inte är genetisk mor. I SOU 2007:3 (48) skriver utredarna om faderskapspresumtion, vilket är regeln om vem som ska antas vara pappa till barnet, vilket är mammans make, sambo eller partner. SOU 2016:11 (34) skriver att den tilltänkta pappan under vissa förutsättningar kan fastställas som rättslig far om hans spermier använts. Faderskapspresumtionen kan medföra problematik i surrogatarrangemang, eftersom surrogatmoderns man ska antas vara pappa i och med mater est-regeln och faderskapspresumtionen (SOU 2016:11, 34). I vissa länder måste surrogatmoderns man lämna sitt samtycke till att kvinnan genomgår ett surrogatarrangemang.

Det förhållandet att han lämnar ett samtycke innebär således inte att han vill åta sig föräldransvaret för det blivande barnet, tvärtom. Hans samtycke får i stället anses innebära att han överlämnar det ansvaret till någon annan eller några andra (SOU 2016:11, 540-541).

För att den tilltänkta pappan ska bli rättslig far till barnet måste först faderskapspresumtionen hävas från surrogatmoderns man (SOU 2016:11, 34). Den tilltänkta pappan måste få ensam vårdnad för att den tilltänkta mamman i sin tur ska kunna göra en närståendeoption och först då räknas som barnets rättsliga mor (SOU 2016:11, 363-364). Detta krävs även om hon är

genetiskt kopplat till barnet (ibid). Närståendeadoption kräver att de tillänkta föräldrarna är gifta (SOU 2016:11, 364). I vissa delstater i USA finns det en annan syn på föräldraskap där de tillänkta föräldrarna automatiskt blir rättsliga föräldrar till barnet, oavsett om de är genetiskt kopplade eller inte (SOU 2016:11, 223). Fastställandet av föräldraskapet blir problematiskt vid surrogatarrangemang i utlandet av orsaken att ingen vet vilket lands lag som ska gälla (SOU 2014:29, 205).

I SOU 2016:11 (720) tar de upp om det borde ställas krav på medicinska skäl för kvinnor och att "surrogatmoderskap av bekvämlighetsskäl framstår inte som etisk eller resursmässigt försvarbart". De uttrycker även en rädsla för att ett tillåtande av surrogatmoderskap kan orsaka en acceptansglidning och av den anledningen inte borde godta det här nya sättet att bilda familj på (SOU 2016:11, s. 308). Det har tidigare accepterats andra familjekonstellationer än kärnfamiljen till exempel är samkönade och transexuella par idag accepterade enligt lag (SOU 2007:16, 185). Utredarna har hänvisat till forskning som visar på att biologisk koppling har mer betydelse än vad genetisk koppling har (SOU 2016:11, 272). De menar även att socialt föräldraskap har med betydelse än det genetiska (2016:11, 552).

5.4 Lagar om surrogatmoderskap

5.4.1 Lagar som finns idag

Utredarna skriver att det inte är och aldrig kommer vara en mänsklig rättighet att få barn och bli förälder (SOU 2016:11, 309). Det är inte tillåtet att genomföra surrogatarrangemang inom svensk hälso- och sjukvård (SOU 2016:11, 30). SOU 2016:11 (190) skriver om regler i Sverige som motverkar gränsöverskridande brottslighet såsom handel med barn, vilket de anser är ett starkt argument mot ett tillåtande av surrogatmoderskap i Sverige. Regeringen anser att de regler som redan finns för att motverka brottsligheten gör att kriminalisering av surrogatmoderskap inte behövs eftersom det redan finns lagstiftning om assisterad befruktning, till exempel mater est-regeln och faderskapspresumtionen, som motverkar det (SOU 2016:11, 367).

Enligt artikel 6 ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga åtgärder för att bekämpa alla former av handel med kvinnor och utnyttjande av kvinnoprostitution. Kvinnokommittén har lyft fram olika former av handel med kvinnor, däribland trafficking, sexturism, handel med kvinnor från utvecklingsländer i syfte att de ska utföra hushållstjänster i industriländer och arrangerade äktenskap mellan kvinnor i utvecklingsländer (SOU 2016:11, 177-178).

SOU 2014:29 (85) skriver att det är tillåtet med altruistiskt surrogatmoderskap i Storbritannien samt att det inte ställs några krav på partnerskap, vilket det gör i andra länder som till exempel Indien och Thailand (SOU 2016:11, 645). Enligt SOU:n har de länder som utnyttjats för surrogatmoderskap gjort reglerna striktare. Thailand införde år 2015 att minst en av paret måste vara thailändsk medborgare (SOU 2016:11, 478). I Indien infördes det år 2012 att alla utlänningar som vill genomgå surrogatarrangemang behöver ett medical visa samt att de tilltänkta föräldrarna måste vara man och kvinna (SOU 2016:11, 474). SOU:n menar på att restriktionerna som gjorts i de utnyttjade länderna kommer minska antalet arrangemang där, men kan innebära en ökning av arrangemang i till exempel USA (SOU 2016:11, 457).

Utredarna menar däremot att det internationellt finns olikheter gällande regleringen av surrogatmoderskap och det tycks inte finnas någon gemensam trend för det (SOU 2016:11, 463). De tar upp förslag på åtgärder:

Det fortsatta arbetet bör inte inriktas på att försöka harmonisera olika regelsystem utan i stället på att bygga broar mellan systemen. En viktig del i detta arbete är att försöka lösa problemen med haltande föräldraskap samt statslöshet för barnen. Många medlemsstater har ställt sig positiva till en internationell konvention eller ett annat bindande instrumen i framtiden (SOU 2016:11, 470).

5.4.2 Problematiken att legalisera surrogatmoderskap i Sverige

Utredarna menar att det finns ett antal problem som kan diskuteras om surrogatmoderskap skulle legaliseras i Sverige. Det undviks att ändra lagar som redan existerar i Sverige om moderskap, faderskap, föräldraskap och svenskt medborgarskap samt krav för att få resa in i Sverige. Lagarna uppfyller en viktig funktion i att motverka överskridande brottslighet och handel av barn (SOU 2016:11, 521). Enligt SOU 2014:29 (197) och SOU 2016:11 (714) skulle lagarna behöva ändras om surrogatmoderskap skulle tillåtas, särskilt när det gäller den föräldraskapsrättsliga lagstiftningen. Detta menar SOU:n för att kunna hantera nya sätt att bilda familj, samt öka möjligheterna för att fastställa faderskapet (ibid). SOU 2016:11 (440) menar däremot att det skulle bli svårt att tillgodose alla inblandades intressen vid en legalisering av surrogatmoderskap.

Intressen som kan ställas mot varandra är bl.a. surrogatmoderns rätt till självbestämmande och de tilltänkta föräldrarnas och även det blivande barnets intresse av att surrogatmodern inte utsätter fostret för risker. Surrogatmoderns rätt att bestämma över sin kropp måste respekteras, samtidigt som de tilltänkta föräldrarna och det blivande barnet har ett intresse av att surrogatmodern inte äventyrar fostrets hälsa genom att t.ex. dricka alkohol under graviditeten (SOU 2016:11, 369).

SOU 2016:11 (234) menar att om lagarna skulle behöva anpassas hade det behövt göras enligt försiktighetsprincipen. Nya tekniker som tillåts måste tillämpas på ett säkert och försiktigt sätt. De menar att fastän nya lagförändringar skulle ske på ett ansvarsfullt och korrekt sätt, finns det allvarliga kunskapsluckor när det gäller konsekvenserna för surrogatfödda barn och surrogatmoderns egna barn, vilket gör surrogatmoderskap mycket komplext (SOU 2016:11, 31). I SOU:n menar de att om man skulle legalisera surrogatmoderskap måste mater est-regeln gälla (2016:11, 450). Det skulle ge surrogatmodern möjligheten att ångra sig, vilket skyddar hennes autonomi och rätt till sin egna kropp (2016:11, 449). Utredarna argumenterar på följande vis:

Eftersom detta samtidigt skulle kunna medföra allvarliga problem om surrogatmodern ångrar sig och behåller barnet, blir konsekvensen att mater est-regeln är ett mycket starkt argument mot tillåtande av surrogatmoderskap (SOU 2016:11, 450).

Hade en reglering med mater est-regeln inte funnits hade surrogatmodern tvingats lämna ifrån sig barnet och på så vis kunnat ses som en tidig överenskommelse om adoption (SOU 2016:11, 449).

Forskning i USA visar att ett kommersiellt surrogatmoderskap skapar ett skydd för surrogatmodern och för de tilltänkta föräldrarna, eftersom aktörerna som samordnar arrangemangen har intresse att alla ska tillgodoses på likvärdiga sätt (SOU 2016:11, 380). SOU:n menar att om Sverige skulle tillåta kommersiella surrogatarrangemang hade det skyddsnet som finns i Sverige kunnat säkerställa att de kvinnor som skulle ställa upp inte bli lika utsatta som de i USA riskerar att bli, eftersom USA har mer fattiga och utsatta områden (ibid). De menar dock att ett tillåtande av altruistiskt surrogatmoderskap i Sverige också skulle bli problematiskt eftersom det kan skapa en acceptans i samhället som skulle kunna leda till kommersiella motiv (SOU 2016:11, 375). Utredarna menar att kommersiellt surrogatmoderskap inte bör legaliseras eftersom "det är förbjudet och straffbart att i vinstsyfte handla med biologiskt material från en människa" (SOU 2016:11, 381). Det skulle därför vara inkonsekvent att legalisera surrogatarrangemang (ibid).

6. Analys och diskussion

6.1 Konstruktionen av surrogatmödrar

Surrogatmoderskap kan ses som ett resultat av historiska förlopp, sociala krafter och händelser som är relationella händelser som påverkas av individer i grupp (Hacking 2000, 20) och (McNamee 2018, 362). Surrogatmoderskap hade kunnat vara något annat än vad det är eftersom det är idén av fenomenet som är socialt konstruerat (jfr. Hacking 102-103). Berger och Luckmann (2003, 10) skriver om verkligheten som något som är erkänt att det existerar, oberoende av individens vilja. Surrogatmödrar finns och är verkliga eftersom de är människor, däremot är idén av surrogatmödrar något som är konstruerat och förändras över tid (Hacking 2000, 20). Idén om olika fenomen förändras i takt med ny kunskap och utveckling av samhället men är alltid beroende av individen.

Surrogatmodern skulle utifrån Hackings kategorisering vara en särskild sorts person som bildar en kategori som leder till konsekvenser för kvinnan när hon kategoriseras inom denna kategori. Kategoriseringen gör att själva individen, kvinnan som är surrogatmor, förändras (Hacking 2000, 25). Det menar även utredarna händer eftersom surrogatmoderskap förstärker den traditionella kvinnosynen och därmed påverkar kvinnans syn på sig själv (SOU 2016:11). Med detta menar SOU 2016:11, att kvinnans tankar om sig själv förändras och får henne att tänka och tro på att hennes viktigaste uppgift är att föda barn och att det dessutom ger henne ett ökat värde. Eftersom kvinnan tillhör kategorin surrogatmödrar påverkas hon av hur kategorin uppfattas av andra, samtidigt som hon själv har möjlighet att påverka kategorin (Hacking 2000, 141). Enligt Hacking kan kvinnan växelverka med kategorin eftersom hon är medveten om vad andra tänker, säger och gör med kategorin och henne själv (Hacking 2000, 49). Surrogatmödrar är i Hackings mening en interaktiv kategori och kan därför välja att antingen avvisa eller mottaga kategoriseringen som hon är placerad i (Hacking 2000, 141). Detta menar även Johnsson (2011, 107) eftersom interaktiva kategorier kan växelverka med idé- och beteendestrukturer.

Utredarna i SOU 2016:11 lyfter fram kvinnan som en person och ett subjekt istället för ett objekt som de menar att kategorin gör kvinnan till. Surrogatmodern som har formats till en sorts person befinner sig inom en social ram, en matris. Den matris som surrogatmodern har formats i, är väldigt komplex då den påverkas av olika sociala idéer (Hacking 2000, 24). Fenomenet surrogatmoderskap påverkas av de sociala idéer som samhället kollektivt har bestämt och accepterat som kan vara en följd av en beteendestruktur (Johnson 2011, 101). I SOU:n skriver utredarna tydligt att de inte står för vad de anser att fenomenet surrogatmoderskap gör med kvinnor och menar att fenomenet går mot deras värderingar och idéer om hur kvinnor ska ses och behandlas. De nämner surrogatmoderskap som bland annat gränsöverskridande brottslighet, stridande mot både mater est-regeln, människovärdesprincipen och barnets bästa. Matrisen påverkar varje enskild kvinna inom kategorin då de antingen håller med om den idé av surrogatmoderskap, eller har en annan idé av vad det innebär.

I SOU 2014:29 skriver de att i situationer när kvinnor används som medel för att lösa andra pars problem, påverkar det synen på eller konstruktionen av surrogatmoderskap. Genom att skriva att kvinnor används som medel försöker de även i denna SOU skapa en bild av att fenomenet surrogatmoderskap framställer kvinnan, surrogatmodern, som ett objekt (Hacking 2000, 38). I och med att fenomenet gör henne till ett objekt, menar Hacking att hon inte kan vara medveten om andras tankar, vad som sägs och vad som görs med henne (Hacking 2000, 49). Det är inte utredarna som menar att kvinnan är ett objekt utan de menar att det är fenomenet surrogatmoderskap, som objektifierar kvinnan. Den här idén förstärks genom att de i SOU:n till exempel beskriver surrogatmoderskap som ett sätt att se på kvinnan som en behållare. Det framkommer i Tieu's studie att kvinnorna själva objektifierar sig för att göra processen enklare för dem (Tieu 2009, 174), vilket visar att det inte bara behöver vara fenomenet som objektifierar kvinnorna. Det är endast på grund av surrogatmoderskap som kvinnorna gör detta, vilket stämmer överens med vad utredarna menar med att det är fenomenet som är anledningen till objektifierandet. Utan fenomenet hade kvinnorna inte behövt objektifiera sig själva.

SOU 2016:11 har med ett citat från Europaparlamentet som säger det som utredarna menar med att citatet förstärker vad de tycker om surrogatmoderskap och vad de anser att surrogatmoderskap gör med kvinnor och barn. Här blir det än en gång tydligt genom att ta upp hur surrogatmoderskap är ett utnyttjande av kvinnans kropp och framförallt hennes reproduktiva organ. SOU:n har dessutom valt att ta med en senare del i citatet där Europaparlamentet skriver, att surrogatmoderskap gör att kvinnor och barn betraktas som varor på en reproduktionsmarknad och att fenomenet ökar handeln av både kvinnor och barn. Det påverkar konstruktionen av surrogatmoderskap och synen på fenomenet, men det påverkar även synen på de kvinnor som är surrogatmödrar, alltså kategorin. Rotabi och Bromfield (2012, 137) menar att surrogatmoderskap behöver hanteras på ett internationellt plan, liksom utredarna i SOU:n. Rotabi och Bromfield menar dessutom att det behövs en utveckling av nya mänskliga rättigheter som inkluderar skydd för fertilitetsteknologi med en bredare definition av människohandel. I SOU 2016:11 skrivs det att surrogatmoderskap inte finns med som exempel i de mänskliga rättigheterna, däremot menar utredarna att fenomenet ändå bryter mot dessa. Utredarna har med exempel från kvinnokommittén där de tar upp olika former av handel med kvinnor, som utredarna tycker att surrogatmoderskap bör ingå i, men som det ännu inte gör.

SOU:n menar att kvinnan är ett subjektiv och är därför även medveten om det som sägs om henne. Varför har inte utredarna med hennes perspektiv på fenomenet? De har med forskning som visar på motsatsen av vad utredarna menar (91 procent gör det för god gärning), varför lyssnar de inte på det och funderar på om det kanske är andra delar av diskussionen som kanske bör ändras på? Till exempel lagar eller delar av konventioner som måste utvecklas eller uppdateras. Det skulle kunna ses som ett sätt för kvinnan att bestämma över sin egen kropp och att valet att bära ett barn åt någon annan är något som hon gör frivilligt, vilket innebär ett altruistiskt surrogatmoderskap. Som grupp kan kvinnorna utveckla nya beteendemönster och därmed påverka kategoriseringen som de tillhör (Hacking 2000, 151). Utredarna menar att ett tillåtande av surrogatmoderskap kan öka risken för dold kommersialisering och i den meningen skulle det inte vara av kvinnans fria vilja som hon ingår i arrangemanget. Slutligen menar de att

även om det finns situationer när kvinnan gör det av egen vilja för någon annan, är det inte värt den risk som finns för de gånger som det eventuellt inte skulle vara så.

SOU 2016:11 konstaterar att surrogatmoderskap i alla dess former, uppfattas för vissa som en väldigt negativ aspekt som innebär att kvinnorna objektifieras och blir utnyttjade. Surrogatmoderskap, menar utredarna, förstärker traditionella könsroller där altruism stödjer patriarkatets värderingar om att kvinnor ska arbeta utan ekonomisk vinning. Berger och Luckmann (2003, 105) menar att den kunskap människor har om saker, är baserad på en social produktion som objektifierar vår värld där kunskap påverkar den sociala förändringen. SOU 2016:11 håller med ovan om att surrogatmoderskap omfattas av en kategori som objektifierar kvinnan, där hon inte själv anses ha en egen identitet med fri vilja och godkänner därför inte surrogatmoderskap. Kategorin surrogatmoderskap har kategoriserats av människan på ett visst sätt eftersom människan alltid kategoriserar det som är oönskat som i sin tur handlar om att försöka bryta normer och mönster (Hacking 2000, 174).

6.2 Surrogatmoderskap som normbrytande

Citatet i SOU 2016:11 i vår resultatdel handlar om hur vissa av utredningens experter talar om att det finns en risk att surrogatmoderskap kan bibehålla den traditionella kvinnoynen. Andra ser surrogatmodern som normbrytare, eftersom hon väljer att lämna ifrån sig barnet och hennes rättigheter till att vara barnets mor. Med detta förstärker utredarna i SOU 2016:11 det Hacking (2000, 49) menar med att interaktiva kategorier är medvetna om detta och kan därför själva påverka och förändra sig i sin kategori. SOU 2016:11 påpekar också att vissa uppfattar kvinnor och surrogatmoderskap som ett uttryck för kvinnors frigörelse och utmanar den traditionella synen på kvinnan som moder. På så sätt visar de att det finns nya sätt att bilda familj där kvinnan har ett friare val. Med detta sagt kan man välja att se surrogatmödrarna som viktiga förebilder i samhället där de själva kan påverka normerna om hur exempelvis kvinnor ska uppfattas, hur samhället ser på lagar och hur en familj kan se ut. Det finns även en annan aspekt som visar hur sättet kvinnan ses på påverkas av den traditionella kvinnoynen. Surrogatmödrarna utmanar

traditionen genom att lämna bort sitt barn (SOU 2016:11) och en konsekvens av att bryta mot normen är att det kan uppstå subjektiva svårigheter för kvinnan (jfr. Berger & Luckmann 2003, 99). Enligt reglerna som finns i vissa länder om föräldraskap vid ett surrogatarrangemang, är det surrogatmödrarnas män som måste samtycka till att kvinnorna ingår i ett surrogatmoderskap. Berger och Luckmann (2003, 109) menar att det är självklart att kvinnor och män som är gifta, lever efter de roller som förväntas av dem och måste ta ställning till den andre. De måste förhålla sig till varandra, fatta beslut gemensamt och kan inte fransäga sitt ansvar gentemot varandra. Utredarna menar att i och med att fenomenet förstärker den traditionella kvinnoynen innebär det även att männen får en viss kontroll och makt över kvinnorna.

Det problematiska i det här fallet är att lagarna bestämmer hur olika institutioner ska legitimeras och blir som en ram för normer (Berger & Luckmann 2003, 93). Eftersom surrogatmoderskap, som SOU 2016:11 nämner, aldrig har varit tillåtet i större delar av världen är det ännu inte normaliserat eftersom lagarna mot det har en stor påverkan på oss. Berger och Luckmann (2003, 93) menar att det först är när samhället börjar reflektera över frågor som exempelvis surrogatmödrar, som det blir problematiskt eftersom de i SOU 2016:11 menar att det inte finns någon trend i legitimering av surrogatmoderskap. Den institutionella ordningen blir väldigt uppdelad eftersom vissa strukturer och normer endast delas av vissa länder (Berger & Luckmann 2003, 97). Utredarna menar att surrogatmoderskap är ett globalt problem och inte bara ett problem i Sverige i hur det ska hanteras.

Innan år 2003 var det inte tillåtet med befruktning utanför kroppen men det har nu godkänts med kravet på att mater est-regeln ska gälla där den som föder barnet alltid anses som moder (SOU 2016:11). Det förstärker också som nämnt tidigare att surrogatmödrarna uppfattas som normbrytande då de inte följer den förväntade normen om vem som ska klassas som moder (Berger & Luckmann 2003, 94). Enligt normen är det naturligt att kvinnan ska behålla det barn hon fött och därför uppfattas surrogatmödrarnas handlingar som ett onaturligt val (Tellman 2008, 1106). Tellman (ibid.) tar upp att surrogatmödrarna betraktas som till högsta grad konservativa och självständiga kvinnor som tar dessa "icke normativa beslut". Eftersom surrogatmödrar anses

som normbrytande, skapas och konstrueras nya sätt att se på familjekonstellationerna som går emot den traditionella synen och normerna. Enligt Tellman består familjen av sociala konstruktioner eftersom surrogatmoderskap konstruerar familjer genom en slags marknad och leder till att familjebildningen blir en fråga om val och inte en naturlig händelse (Tellman 2008, 1105).

Familjekonstellationerna har ändrats från den vanliga kärnfamiljen till att samkönade och transsexuella människor är accepterade som familj (SOU 2016:11). I ett citat från SOU 2014:29, skriver de om hur assisterad befruktning för samkönade par inte får uppfattas som en alltför avancerad teknisk insats på mänskligt liv. Med detta förtydligar de att synen och normen för familjekonstellationen har förändrats. De roller som individer, exempelvis samkönade par formas och baseras på kunskap om normer, värderingar och känslor (Berger & Luckmann 2003, 94). För några år sedan fanns det inte en tanke på att samkönade par skulle få bilda familj. Detta eftersom den institutionella ordningen i samhället segmenterar, att bara vissa typer av individer får utföra vissa handlingar och därefter bildas en social kunskapsfördelning om vilka roller som är relevanta för vissa individer (Berger & Luckmann 2003, 100). Idag är det accepterat för kvinnor som lever i samkönade relationer att bilda familj genom assisterad befruktning i Sverige. SOU 2016:11 uttrycker en skeptisk inställning till att institutionalisera nya saker i samhället, som kan uppfattas som alltför omänskligt som exempelvis surrogatmoderskap. Det kan bero på att det fortfarande finns skilda institutionella processer som kan samexistera med varandra men som ändå inte har lyckats integrera helt (Berger & Luckmann 2003, 100).

Brezina och Zhao (2012, 5) förklarar att de nya reproduktiva teknikerna människan har skapat inte längre är förenade med samhällets lagar, regler och moral. Det har också i och med det skapats nya etiska, lagliga och sociala frågor som samhället måste ta itu med (ibid.). I SOU 2016:11 förklarades det att i ett medicinskt avseende innebär inte surrogatmoderskap en mer teknifierad syn på människan, eller att den skulle kräva andra medicinska behandlingar än en assisterad befruktning utanför kroppen som redan är tillåtet i Sverige. Brezina och Zhao (2012, 5) menar att det krävs en öppenhet för nya sätt att bilda familj på, där assisterad befruktning som

surrogatmoderskap kan vara ytterligare ett steg in i framtiden. Utredarna i SOU:n visar sig medvetna om detta då de pratar om en rädsla för en acceptansglidning om surrogatmoderskap skulle tillåtas. De anser därför att acceptansglidningen är en anledningen till att detta nya sätt att bilda familj på inte borde accepteras. Har inte en acceptansglidning redan skett? Eftersom det redan är accepterat med nya sätt att bilda familj på, som exempelvis assisterad befruktning utanför kroppen och där samkönade par får bli föräldrar? Berger och Luckmann (2003, 107) menar att det är människan som skapat hur den objektifierade sociala världen med dess normer ska se ut. Det är endast människan som kan omskapa den objektiverade sociala världen så att de går ihop med de nya förväntningarna och utvecklingen (ibid.). Kanske kan surrogatmoderskap lika väl vara fortsättningen på en redan startad acceptansglidning där surrogatmödrarna i sin tur kommer att kunna påverka samhällets strukturer, processer och aktörer.

7. Konklusion

Enligt utredarna i SOU 2016:11 objektifierar fenomenet surrogatmoderskap kvinnan. De menar att det finns en risk för att fenomenet gör att kvinnan förväntas arbeta oavlönat och föda barn som hennes främsta uppgift, såsom den traditionella kvinnosynen menar. Inte nog med det, utredarna menar även att fenomenet riskerar en acceptansglidning för vår syn på nya familjekonstellationer. Det tycks däremot redan skett en acceptansglidning av familjekonstellation eftersom det är accepterat med andra familjekonstellationer än kärnfamiljen. Surrogatmoderskap kan tyckas vara en följd av en redan startad acceptansglidning, som skulle kunna startat redan när samkönade par accepterades att bilda familj och gifta sig eller när skilsmässa tilläts. Enligt SOU 2014:29 uttryckte regeringen en oro för att assisterad befruktning för samkönade par skulle uppfattas som en alltför avancerad teknisk insats på mänskligt liv. Utredarna menar dock att surrogatmoderskap inte behöver innebära en mer teknifierad och avancerad syn på mänskligt liv, då samma medicinska process är tillåtet för par eller ensamstående mammor. Den här studien visar att beskrivningen av surrogatmoderskap antingen är en fortsättning på en redan startad acceptansglidning eller början på en. Beskrivningen av

fenomenet som utredningarna har visat på är enligt den här studien påverkad av deras åsikter om det. Det innebär inte att något av dessa åsikter om fenomenet behöver vara rätt. Utredarna menar att försiktighetsprincipen bör tillämpas, både för den acceptansglidning fenomenet för med sig och för att inte stärka den traditionella kvinnoynen. En viktig fråga för framtida forskning skulle kunna vara, om fenomenet surrogatmoderskap ska ses eller inte ses som objektifierande av kvinnan eller som kvinnors frigörelse.

8. Referenslista

Armuan, G., & Lampic, C., & Skoog-Svanberg, A., & Wånggren, K., & Sydsjö, G., (2018). Survey shows that Swedish healthcare professionals have a positive attitude towards surrogacy but the health of the child is a conce. *Acta Paediatrica, International Journal of Paediatrics*. 107 (1), 101-109.

Arvidsson, A., & Vauquelineb, P., & Johnsdotter, S., & Esséna B., (2017). Surrogate mother – praiseworthy or stigmatized: a qualitative study on perceptions of surrogacy in Assam, India. *Global Health Action*. 10 (1), 1-10.

Berger, P., & Luckmann, T., (2003). *Kunskapssociologi - hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. (S. Olsson, övers. 2. uppl.). Falun: Whalström & Widstrand.

Brezina, P. R., & Zhao, Y., (2012). The Ethical, Legal, and Social Issues Impacted by Modern Assisted Reproductive Technologies. *Obstetrics and Gynecology International* 2012, 1-7.

Bryman, A., (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber AB.

Fronek, P., Crawshaw, M., (2015). The ‘New Family’ as an Emerging Norm: A Commentary on the Position of Social Work in Assisted Reproduction. *British Journal of Social Work* 45, 737–746.

Gonduin, J., (2014). Gay Fathers, Surrogate Mothers, and the Question of the Human. *Lambda Nordica, Special Issue* (3), 109-139.

Hacking, I., (2000). *Social konstruktion av vad?* Stockholm: Thales.

Hasanbeygi, F., & Zandi, M., & Vanaki, Z., & Kazemnejad, A., (2017). Investigating the Problems and Needs of Infertile Patients Referring to Assisted Reproduction Centers: A Review Study. *Evidence Based Care Journal*. 7 (3), 54-70.

Jadva, V., Murray, C., Lycett, E., MacCallum, F., & Golombok, S. (2003), The experience of surrogate mothers. *Human Reproduction* 18 (10), 2196–2204.

Johnson, B., (2001). Aktörer, strukturer och sociala konstruktioner. *Statsvetenskaplig tidskrift*. 104 (2), 97-114.

Kalman, H., & Lövgren V. (2012). Etik i forskning och etiska dilemman. En introduktion. I Kalman & Lövgren (red.). *Etiska dilemman - forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. (s. 7-20). Malmö: Gleerups Utbildning AB.

McNamee, S., (2018). Far from “anything goes”: Ethics as communally constructed. *Journal of Constructivist Psychology*. 31 (4), 361-368.

Pedro, A., & Faraa, B. D., (2017). Exploring the lived experiences of infertility treatment and care by involuntarily childless women. *Journal of Psychology in Africa*. 27 (3), 267-272.

Rennstam, J., & Wästerfors, D. (2015). Att analysera kvalitativt material. I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.). *Handbok i kvalitativa metoder* (220- 236). Stockholm: Liber AB.

Regeringskansliet. (2015). Lagstiftningsprocessen. Hämtad 2018-12-20 från <https://www.regeringen.se/sa-styrs-sverige/lagstiftningsprocessen/>

Riksdagen. (2018). Dokumenttyper i riksdagen. Hämtad 2018-12-20 från <https://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/arbetet-i-riksdagen/dokumenttyper-i-riksdagen/#4d719c6f7039c54814d6d56641703fbd>

Rotabi, K. S., & Bromfield, N. F., (2012). The decline in intercountry adoptions and new practices of global surrogacy: Global exploitation and human rights concerns. *Affilia: Journal of Women & Social Work*. 27 (2), 129-141.

Saxena, Pikee., Mishra, Archana., & Malik, Sonia. (2012). Surrogacy: Ethical and Legal Issues. *Indian Journal of Community Medicine*, 37 (4), 211-213.

Stenfelt, C., & Armuand, G., & Wanggren, K., & Skoog Svanberg, A., & Sydsjo, Gunilla., (2018). Attitudes toward surrogacy among doctors working in reproductive medicine and obstetric care in Sweden. *Acta Obstreticia et Gynecologica Scandinavica*. 97 (9), 1114-1121.

Statens medicinsk etiska råd. (2013). *assisterad befruktning-etiska aspekter*. (smer-rapport 2013:1). Stockholm: statens medicinsk etiska råd (smer).

Svedmark, E. I. (2012). Att skydda individen från skada. En forskningsetisk balansakt. I Kalman & Lövgren (red.). *Etiska dilemman - forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. (101-113). Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Svensson, P., & Ahrne, G. (2015). Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I Göran Ahrne & Peter Svensson (red), *Handbok i kvalitativa metoder* (17-33). Stockholm: Liber AB.

Tellman, E., (2008). The social construction of surrogacy research: An anthropological critique of the psychosocial scholarship on surrogate motherhood. *Social Science & Medicine* 67 (7), 1104-1112.

Tieu, M. M., (2009). Altruistic Surrogacy: the necessary objectification of surrogate mothers. *Journal of Medical Ethics: Journal of the Institute of Medical Ethics*. 35 (3), 171-175.

Van Den Akker., O., (2003). Genetic and gestational surrogate mothers' experience of surrogacy. *Journal of reproductive and infant psychology*. 2 (21), 145-161.

9. Empiriskt material

Barnkommiteén. (1997). *SOU 1997 116 dl*. (SOU 1997:116). Stockholm, 1997.

Justitiedepartementet. (2007). *Föräldraskap vid assisterad befruktning*. (SOU 2007:3). Stockholm, 2007.

Justitiedepartementet. (2014). *Assisterad befruktning för ensamstående kvinnor*. (SOU 2014:29). Stockholm, 2014.

Justitiedepartementet. (2016). *Olika vägar till föräldraskap*. (SOU 2016:11). Stockholm, 2016.

Könstillhörighetsutredningen. (2007). *Ändrad könstillhörighet - förslag till ny lag*. (SOU 2007:16). Stockholm, 2007.